

Cuvinte-cheie: agenții consulare habsburgice, Basarabia, Moldova, Muntenia, Serbia, Voivodina, Banat, 1848-1849

Ela Cosma

***Agențiile consulare habsburgice
și revoluțiile pașoptiste în Principatele Dunărene
(Moldova, Muntenia, Serbia)***

- Rezumat -

Ideea lucrării de față s-a născut odată cu inventarierea unui fond de circa 1.300 de documente, aparținând Arhivei 1848 de la Institutul de Istorie „George Barițiu“ din Cluj-Napoca, copii cu originale aflate la Haus-, Hof- und Staatsarchiv din Viena. În 2005 le-am editat într-un „Catalog de documente și regeste“, apărut în 2 volume. Însă, cum o treime din Arhiva 1848 cuprinde documente extrem de interesante, ce reflectă activitatea consulară austriacă în Principatele Române și Serbia, am început să le cercetez mai îndeaproape, publicând câteva studii în 2006-2008.

Povestea și acțiunea lucrării mele se construiesc pe sute de rapoarte consulare austriece, dar și franceze, englezești și rusești din anii 1848-1849. Recent am adăugat la sursele inițiale de limbă germană mai multe documente din arhive rusești și ucrainene, care extind perspectiva și completează tabloul sistemului consular austriac din Principatele Danubiene în timpul revoluțiilor din Moldova, Țara Românească și Voivodina.

Atractivitatea și noutatea subiectului, provocarea resimțită vizavi de vastitatea materialului arhivistic mi-au motivat alegerea temei și, acum, la final, îmi justifică demersul.

Paradoxala bogăție a documentelor editate și a scrierilor istorice referitoare la mișcările revoluționare ale românilor și sârbilor este dublată de o la fel de mare și oarecum misterioasă lipsă a cercetărilor dedicate reprezentanțelor consulare străine, în vreme ce arhivele gem de nenumărate mărturii încă nedezvăluite. Să fie de vină limba acestor documente? Să fie vorba de cunoștințele paleografice necesare unei asemenea investigații? Oricum ar fi, cu excepția profesorului Harald Heppner și a uneia din

doctorandele sale, Ulrike Tischler, care au explorat surse consulare habsburgice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, alte călăuze în cercetarea mea nu am aflat.

Prin urmare, în căutarea mea, am fost nevoită să adopt orice metodă aptă să mă conducă la un bun rezultat. Am folosit, pe scară largă, comparația, atât pe axa timpului – arătând înființarea și istoricul reprezentanțelor consulare din Principatele Danubiene, cât și pe axa geografică – pe spații cuprinse între Dunărea Mijlocie, Marea Neagră și Nistru. Comparația se preta foarte și la neîncetata concurență dintre Austria și Rusia, căci prima a urmat pas cu pas inițiativelor celei de-a doua în teritoriile locuite de români și de sârbi. Reprezentanțele consulare habsburge și țariste oglindeau în mic conduita și practica propriei lor politici externe, și le-am tratat în paralel.

Metoda biografică mi-a fost utilă în schițarea figurilor semnificative, dar aproape necunoscute ale consulilor și agenților consulari. Între aceștia, August von Eisenbach, Casimir von Timoni, Christian Wilhelm Huber și Ferdinand Mayerhofer von Grünbühl au jucat rolurile principale în lucrarea de față.

Am oferit mici studii de caz, acolo unde se impuneau explicații suplimentare sau unde îmi permiteau documentele.

Același lucru este valabil pentru instrumentele de lucru, pe care m-am văzut nevoită să le creez, spre ajutorul meu, dar și pentru un uz mai larg. Cronologiile și tabelele de la sfârșitul cărții nu au pretenții de originalitate; cu toate acestea, indicele reprezentanților consulari austrieci și ruși din Principatele Dunărene (1780-1859) mi-a dat mult de furcă, solicitând referințe suplimentare și confruntări, pentru a rezolva frecventele contradicții cronologice și onomastice.

Câteva mostre documentare au fost prelucrate în anexe, conform normelor de transcriere, traducere și editare aflate în vigoare la Institutul meu de Istorie al Academiei Române din Cluj.

Interdisciplinaritatea demersului merită a fi menționată. În afară de apelul, deja amintit, la paleografia modernă, arhivistică și la geografia zonelor descrise, m-am familiarizat cu domeniul fabulos al legislației consulare, ca ramură a dreptului popoarelor, și cu jurisdicția consulară, prea arareori obiect de interes pentru scopuri istorice.

Din pricina masei mari de documente de arhivă, pe care le-am prelucrat din varii limbi, dincolo de observațiile critice pe care nu le-am precupețit, poate uneori analiza mea a fost copleșită și depășită de datele factice. În ce privește efortul de sinteză, acesta l-am distribuit în diferitele capitole ce vizează arii geografice multiple și probleme specifice. La finele capitolelor sau al subcapitolelor mai mari, mi-am rezervat dreptul concluziilor și aprecierilor sintetice.

Cu toate acestea, în loc de a teoretiza în exces, am preferat să las documentele să vorbească de la sine. Mi-am respectat un mai vechi *motto*:

“Interpretările istoriografice sunt perisabile, documentele istorice rămân...”

*

Majoritatea documentelor inedite preluate pe larg de prezenta lucrare o formează documentele germane din Viena, găzduite acum de Arhiva 1848 a Institutului „George Barițiu“. Mai mult de 200 de piese reflectă activitatea agentului consular habsburgic din Muntenia, Timoni; aproximativ 55 de documente au atingere cu agenția consulară din Iași, condusă de agentul consular Eisenbach; 40 de documente fac referire la consulul austriac din Galați, Huber, iar peste 60 de documente se află în legătură cu misiunea consulară a lui Mayerhofer la Belgrad. Se adaugă alte aproape 100 de documente, provenite din Arhiva Ministerului de Externe al Imperiului Rus din Moscova, conținând corespondența dintre consulatele Rusiei și agențiile consulare ale Austriei din Principatele Danubiene la 1848-1849, precum și piese arhivistice de la Arhiva Istorico-Militară din capitala Federației Ruse și de la Arhivele de Stat din Odesa. Baza documentară asigură caracterul original al dizertației.

Contextul științific actual relevă două abordări principale ale istoriei Principatelor Dunărene la jumătatea secolului al XIX-lea: colecțiile de documente și istoriografia întemeiată pe reconstituirea evenimentială, ambele direcții fiind foarte bine reprezentate.

Dintre numeroasele colecții românești de documente, m-am aplecat cu deosebită atenție asupra celor care conțin rapoarte consulare străine. Volumele XIX partea 1 și 2, ca și volumul XXI, apărute între 1922-1942 în extrem de valoroasa și cuprinzătoarea colecție “Hurmuzaki”, urmăresc evoluția agențiilor consulare austriece din Principatele Române, de la deschiderea lor (1782) până la 1836. Deși colecția nu cuprinde documente austriece din perioada tratată de mine, am utilizat din plin mărturiile consulilor Franței la

București și Iași din anii 1825-1851, publicate în volumele XVII și XVIII (din 1913 și 1916). Mi-am exprimat profunda părere de rău că documentele colecției “Hurmuzaki”, esențiale pentru istoria modernă a românilor, în special cele redată într-o facilă limbă franceză, nu sunt receptate la justa lor semnificație.

Există, apoi, o impresionantă cantitate de colecții și volume documentare relative la revoluțiile pașoptiste. Academia Română a avut o inițiativă lăudabilă în acest sens, în timpul perioadei comuniste, când s-a început colecția de *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române*, continuată până azi prin seria C. Transilvania, pe care o editează Institutul de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca.

Pentru clarificarea: cadrului juridic ce a determinat relațiile dintre puterea suzerană și cea protectoare, pe de o parte, și Principatele Danubiene, pe de altă parte; a administrației interne a Țării Românești și Moldovei; a legislației internaționale care guverna funcționarea agențiilor consulare, am consultat colecții de legi și acte administrative, șematisme austriece și manuale consulare, precum și reglementările consulare începând cu Congresul de la Viena din 1815 până la Convenția de la Viena din 1963.

După ce am făcut referire la autorii contemporani care s-au ocupat de presa de la 1848, am trecut în revistă jurnalistică perioadei revoluționare, respectiv ziarele germane, maghiare și române publicate în capitala Imperiului habsburgic și la Pesta, în Transilvania la Sibiu, Brașov, Cluj, Blaj. Am reamintit periodicele apărute la București și Iași, semnalând existența unor jurnale necunoscute de limbă germană: „Bukurester deutsche Zeitung“ (1844-1846, 1847) și „Roumania“ (1848). La acestea se adaugă gazetele românești din exilul parizian și “Bucovina” din Cernăuți. Referințele la ziarele pașoptiste rusești “Русский инвалид” și “Военный журнал” constituie o altă noutate.

Sunt imposibil de trecut cu vederea memoriile de călătorie, jurnalele de campanie, amintirile, alte abordări despre anii 1848-1849, pe care le-am citat și sistematizat, incluzând texte semnificative în română, germană, maghiară, rusă, franceză și engleză.

Conspectarea vastei istoriografii românești despre revoluția pașoptistă s-a dovedit a fi o întreprindere destul de laborioasă. Am optat pentru o abordare cronologică, distingând generațiile de istorici, începând cu istoricii-martori și participanți la mișcarea

revoluționară și continuând periplul istoriografic până la istoricii care scriu astăzi istoriografia revoluției de la 1848.

Aceeași abundență de referințe bibliografice ne întâmpină și în istoriografia universală, care trimite la tratate de istorie a Monarhiei habsburgice, enciclopedii ale revoluțiilor pașoptiste, volume colective, monografiile de geografie și istorie a regiunilor și popoarelor de interes pentru lucrarea de față. Am evidențiat aspectele pozitive și negative ale contribuțiilor istoriografice, concluzionând, totodată, că, în pofida investigațiilor numeroase ale perioadei în cauză, există încă zone albe disponibile cercetărilor viitoare.

*

Confuziile sunt la ordinea zilei în literatura istorică ce se apleacă asupra agențiilor diplomatice și consulare, a organizării și atribuțiilor lor. De aceea, mi s-a părut potrivită precizarea terminologiei de lucru și a unor concepte, precum cele de “diplomație” și “funcții diplomatice”, “agent consular” și “funcții consulare”, dar și definirea termenului din titlul acestei lucrări, “Principatele Dunărene”, căruia i-am conferit o acoperire mai largă decât îndeobște, cuprinzând Moldova, Muntenia și Serbia la jumătatea veacului al XIX-lea.

Cu privire la istoricul legislației consulare, m-am referit la prima “Reglementare despre rangurile agenților diplomați” cunoscută în istorie, adoptată de Congresul de la Viena (1815), continuată abia prin cele două convenții, încheiate și ele în capitala Austriei în 1961 și 1963, vizând legile diplomatice și consulare. Contribuțiile lui Taleyrand și Metternich la stabilirea cadrului normativ consular modern fac trecerea la practicile consulare, mult mai consistente decât deficitarele norme judiciare internaționale.

În perioada influenței și protectoratului rusesc din Moldova, Țara Românească și Serbia, normele juridice internaționale privind Principatele Dunărene au fost codificate în prevederile cuprinse în tratatele otomano-habsburgo-țariste. În cadrele normative internaționale marcate de aranjamentele rusești, am analizat evoluția politică a Principatelor Dunărene între 1774-1849, luând în considerare faptul că criza orientală a consemnat decăderea otomană concomitent cu avansul țarist. Pentru cucerirea puterii efective în teritoriile românești și sârbești, Rusia a apelat la multiple căi și mijloace, acaparând economia, finanțele, politica acestora.

Diplomația și consulatele rusești au format avangarda care, în vreme de pace și de război, a permis amestecul și conducerea din interior a administrației principatelor autonome. Din acest motiv am acordat mare însemnătate practicilor consulare țariste din Țările Române și Serbia; așadar le-am dedicat un întreg subcapitol, unde se arată pentru prima oară evoluția consulatelor Rusiei în cele trei principate, de la întemeiere (1780) până la 1848. Această istorie paralelă aruncă o altă lumină asupra evenimentelor și stărilor explicate până acum doar prin prisma vederilor naționale românești sau sârbești.

Agențiile consulare austriece din Principatele Române în perioada influenței și protectoratului rusesc au fost rezultat și consecință a consulatelor țariste. Harald Heppner observa politica externă reactivă a Imperiului habsburgic în această privință. Am înmănușat șapte decenii de istorie consulară austriacă, arătând: cum s-a deschis prima agenție comercială habsburgică în Principatele Române (1782); cum au funcționat primii doi agenți comerciali austrieci ca agenți consulari *sui generis* (1783-1788); cum au evoluat agențiile consulare austriece din Muntenia și Moldova în anii 1791-1812, până la 1832 și în timpul protectoratului Rusiei până în 1848. Am oferit detalii interesante dintr-o istorie mai puțin cunoscută a stărostiilor austriece din țările noastre, în temeiul unor documente ce descriu organizarea și structura internă a acestora.

Istoricul reprezentanțelor consulare habsburgice din Serbia în perioada influenței și protectoratului rusesc poate fi divizat în două perioade. Cea a anilor 1809-1815 a înregistrat primele încercări de instituționalizare a relațiilor austro-sârbe, ca și misiunile sârbești de la Viena și Paris; a doua perioadă a adus, în cele din urmă, mult dorita deschidere a primului consulat străin la Belgrad, cel austriac (1835), urmat de consulatul țarist și cele ale celorlalte mari puteri.

Am insistat asupra competiției austro-ruse în Principatele Dunărene, înfățișând luminile și umbrele sale, nuanțele pozitive și cele negative. Atât influențele habsburgice, cât și cele țariste, stimulative prin adeziune sau respingere, au fost intens receptate și absorbite de către români și sârbi în toate domeniile, de la economie, comerț, politică, cultură până la sistemul militar, sanitar și educațional. Totuși, modernizarea și reformele impuse de ruși și austrieci în Moldova, Muntenia și Serbia s-au împletit strâns cu propriul beneficiu și cu abuzurile jurisdicției consulare străine.

Subiectul propriu-zis al cărții abordează, în trei capitole separate, agențiile consulare austriece din Moldova, Muntenia și Serbia în timpul revoluțiilor pașoptiste.

Aceste capitole au, *grosso modo*, o structură asemănătoare, prezentând:

- agențiile consulare și stărostiile habsburgice în respectivele principate până la 1848, cu o privire specială asupra biografiei și activității agenților consulari c.c.;
- reprezentanții celorlalte consulate străine la 1848;
- rapoartele consulare austriece asupra revoluției în fiecare principat;
- rapoartele consulare c.c. despre ocupația rusească, care a provocat înfrângerea mișcărilor revoluționare din Moldova și Țara Românească;
- misiunile consulare austriece după 1849, transformarea agențiilor consulare de la București și Iași în consulate generale; de asemenea, preluarea de către Mayerhofer, consulul din Serbia, a șefiei Voivodinei nou-create, în calitate de *načelnik*.

Membrii personalului consular lasă în urmă arareori amintiri, iar istoricii nu se grăbesc nici ei să facă dezvăluiri asupra vieții private și a mentalității acestora. Din fericire, documentele avute la dispoziție mi-au permis să întretes activitatea oficială depusă de agenții consulari din București și Iași, Casmir von Timoni și August von Eisenbach, cu aspecte din viața lor și cu amănunte biografice savuroase.

Același lucru este valabil și pentru loialul consul austriac din Belgrad, locotenent colonelul Ferdinand Mayerhofer, care a îngemănat o interesantă carieră consulară cu aventurile militare ale implicării sale în războiul național sârbo-ungar.

Analiza mea s-a concentrat asupra consulatului c.c. din Galați, oraș cu un statut deosebit, fiind cel mai mare port românesc, conectat pe calea apei cu învecinata Rusie și aflat la interferența intereselor habsburgo-țariste. Consulul din Galați, Wilhelm Christian Huber, face o figură destul de aparte în rândul reprezentanților Austriei, ca partizan al ideilor liberale și revoluționare. Altminteri o astfel de atitudine este mai greu de întâlnit la sânguincioșii, dar conservatorii consuli habsburgi.

Studiul de caz al consulului general austriac din Odesa, Ludwig von Gutmannsthal, care inițial a împărtășit aceleași opinii entuziaste ca și confratele său din Galați, relevă o situație complet diferită și mult mai neplăcută în Imperiul țarist. Gutmannsthal a fost urmărit și supravegheat de către *ohrană* timp de mai bine de un an

(1848-1849), iar în cele din urmă și-a părăsit misiunea consulară din Novorusia pentru totdeauna.

Cu toată diligența, în anii 1848-1849 nici cel mai conformist și mai disciplinat agent austriac din Principatele Dunărene nu putea evita atitudinile critice sau încălcările indicațiilor Ministerului c.c. de Externe, care s-a văzut deseori depășit de evenimentele în curs de desfășurare și de insistențele cu care Rusia impunea regulile jocului. Astfel, Huber i-a protejat și i-a ascuns pe revoluționarii moldoveni fugari (aprilie 1848); Eisenbach s-a revoltat împotriva introducerii de către țariști a cenzurii ziarelor în Moldova (noiembrie 1848); Timoni l-a apărat pe Heinrich Winterhalder și pe mulți revoluționari arestați în Țara Românească de comandantul general țarist Lüders; iar Mayerhofer, fără a ține cont de haosul decizional din armata imperială austriacă și respingând influențele promaghiare, a reușit să salveze forțele austro-sârbe de la un dezastru militar în Banat (februarie 1849).

Supușii habsburgici și politica internă a Principatelor Dunărene au fost principalele griji ale agenților consulari trimiși de Austria în acele regiuni. Multe exemple din lucrare ilustrează spețe ale jurisdicției consulare în materie de pașapoarte, procese civile între sudeți austrieci, succesiune și divorț, transhumanța turmelor ciobanilor ardeleni, navigația vaselor cu aburi ale Lloyd-ului austriac, legăturile comerciale, coordonarea stărostiilor din teritoriu, relațiile cu consulatele străine (îndeosebi cu cel rusesc), raporturile cu autoritățile locale și cu guvernele Valahiei, Moldovei și Serbiei.

Cititorul de astăzi este uimit de felul în care i se relevă evenimente vechi, cunoscute demult, descrise însă într-un registru nou, neașteptat și șocant. Cum am mai spus, rapoartele consulare aduc preganant la iveală motivația reală a revoluționarilor români. Agenții consulari austrieci au precizat și au insistat că adevăratul centru al administrației țărilor noastre se afla la consulatele Rusiei; că armata rusească venise ca să stea, nu ca să se retragă, mai cu seamă în Moldova; că în spatele revoluției naționale își ițea capul revoluția antițaristă. Eforturile moldovenilor autoexilați în Ardeal și Bucovina vizau respingerea rușilor, dornici să extindă Basarabia; scopul evident al guvernului revoluționar din Muntenia era înlăturarea protectoratului țarist și a ocupației țării de către corpul 5 al armatei ruse condus de generalul Lüders. Neutralitatea și frica Austriei vizavi

de Rusia nu îi făcea pe agenții consulari c.c. orbi și surzi în fața nedreptăților care se petreceau sub ochii lor.

De fapt, în vara lui 1848 Imperiul habsburgic acceptase și recunoscuse invazia țaristă în Țările Române, lăsând Poarta de izbeliște și obligând armata otomană să se amestece. Fără sprijinul împăratului Franz Joseph, sultanul Abdülmecid a ajuns la cheremul țarului Nicolae. Documentele consulare austriece revin în mod repetat asupra observației că trupele rusești au petrecut doi ani încheiați, până în primăvara lui 1850, pe cheltuiala Țărilor Române, în vreme ce turcii au plătit cu bani peșin și au păstrat o disciplină mai strictă. A fost foarte convenabil pentru Rusia să asigure iernarea gratuită a 50-60.000 de soldați. În plus, în luna decembrie 1848, țarul a forțat Moldova și Valahia să accepte un împrumut de 300.000 de ruble, menit să acopere intendența armatei rusești. În acest chip, țările noastre au decontat dublu aceleași cheltuieli, mai întâi ținându-i pe speze proprii pe militarii țariști cu masă și casă, mai apoi plătindu-le pentru același lucru creditul și dobânda.

La 1849 Rusia devenise, cu certitudine, cea mai mare putere militară terestră a Europei, iar Principatele Române îi stăteau în cale. A fost cântecul de lebadă al imperialismului de la Răsărit, căci Războiul Crimeii bătea la ușă.

Pe fundalul revoluționar al anilor 1848-1849, agențiile consulare habsburgice din Principatele Danubiene și-au depășit cu mult funcția inițială economică și comercială, asumându-și o importantă funcție diplomatică și politică.

Lucrarea de față demonstrează fără putință de tăgadă rolul-cheie jucat la 1848-1849 de agențiile și consulatele c.c. în contextul geopoliticii Monarhiei habsburgice. În Moldova și Muntenia, rapoartele consulare reflectau reactivitatea politicii Austriei față de puterea protectoare rusească. În Serbia turcească, preeminența Austriei trebuia susținută permanent în confruntarea de uzură cu Imperiul țărilor, ceea ce a sporit dificultatea misiunii consulatului habsburgic din Belgrad. Dealtfel, consulul de aici, Mayerhofer, va deține veșnic un loc în istorie, în șirul întemeietorilor Voivodinei sârbești.

În esență, agențiile consulare habsburgice din Principatele Dunărene și-au adus o însemnată contribuție la menținerea Austriei pe locul al doilea din ierarhia marilor puteri europene.